

Welk China?

Iwan Verkade

法官狄

RECHTERTIE.NL

© 2009

In zijn autobiografische notities over zijn tweede periode in Tokio (1948–1951) schrijft Robert van Gulik, dat hij, toen hij merkte dat de boekenmarkt werd overstroomd met derderangs misdaadromans van jonge Japanse schrijvers over Chicago en New York, besloot zijn Engelse vertaling van Dee Goong An te publiceren om hun te laten zien hoeveel voortreffelijk materiaal er was in de oude Chinese misdaad-literatuur.

De vertaling verkocht goed, maar blijkbaar voelden Japanse noch Chinese auteurs zich geroepen zelf zulke romans te schrijven, waarop an Gulik besloot, bij wijze van proef, het initiatief daartoe te nemen.

Zo zijn de Rechter Tie-romans ontstaan, oorspronkelijk slechts bedoeld voor het Oosterse publiek. Toen bleek dat de verhalen ook Westerse lezers interesseerden, verschenen al spoedig Engelse en later ook Nederlandse versies. Succes alom: de vraag van zijn Aziatische lezers naar een Westerse verhaalstructuur werd bevredigd, terwijl de “plots”, dramatis personae en locaties uit de eigen cultuur kwamen. Westerlingen kregen, binnen het kader van de hun bekende traditionele speurdersroman, een nieuw en fascinerend milieu voorgezet: China.

Welk China?

Traditie

De historische Rechter Tie Jen-tsjie werd geboren in 630 — slechts twaalf jaar nadat Li Yuan de T'ang dynastie had gesticht — en hij werd zeventig jaar oud. Van de eerste fase van zijn leven is slechts bekend dat hij vele misdaden oploste en de anonieme auteur van Dee Goong An, wiens vertaalde boek ten voorbeeld heeft gestaan aan de Rechter Tie verhalen, kon dus naar hartelust fantaseren over diens bezigheden.

Naar de mening van Prof. W.L. Idema in zijn artikel *Het mysterie van de gehalveerde Rechter Tie roman* in het Hollands Maandblad (1974, 318/319), is de roman omstreeks 1800 geschreven voor hoog ontwikkelde literaten. Het genre is voortgekomen uit het repertoire van rondreizende beroepsvertellers in de 12de en 13de eeuw.

In het traditionele Chinese misdaadverhaal is er eerder sprake van “een onrecht dat ongedaan wordt gemaakt” dan van het oplossen van de gepleegde misdaad. De dader is vaak vanaf het begin bekend, de magistraat is eerder integer en moedig dan scherpzinnig.

Als we bekijken in welk tijdperk de Rechter Tie-romans zijn geplaatst, lijkt het goed onderscheid te maken tussen de intriges, de achtergrond en de dramatis personae.

In Chinese misdaadverhalen is de rechter met de oplossing van drie zaken tegelijk bezig. Van Gulik volgde deze traditie: hij zocht in Chinese bronnen uit zeer uiteenlopende tijdperken naar drie intriges die konden worden samen gewoven om de “plot” te worden voor zijn roman. Soms trof hij er een vrijwel compleet aan, maar vaak moest de intrige worden uitgewerkt aan de hand van een in enkele regels vermeld gegeven in een Chinese anecdote, dan wel in een boek over Chinese criminologie of medische wetenschap.

De achtergrond is bij detective-verhalen bijzonder belangrijk omdat deze de sfeer verschaft waarin de lezer zich thuis gaat voelen en zo een band scheidt tussen schrijver en lezer.

Bij Sherlock Holmes denken we direct aan een vervlogen Londen met mist en hansom cabs. Miss Marple hoort thuis in haar dorpse cottage, Nero Wolfe in de New Yorkse brownstone en, wat Rechter Tie betreft, ook al wordt hij nogal eens overgeplaatst, zijn decor is vrijwel altijd een Chinese provinciestad met gerechtshof, tempels, eethuisjes, hoerenbuurt.

T'ang of Ming?

De door een schrijver gegeven *inside information* moet juist zijn, een gegeven dat soms wordt toegepast om een weinig geloofwaardige intrige een betrouwbare achtergrond te geven.

Hoewel zijn verhalen zich afspeelden in de T'ang dynastie (618–907 n. Chr.), beschreef Van Gulik zijn personen en voorwerpen als in de Ming (1368–1644 n. Chr.), een gewoonte die hij overnam van de Ming-literati. Dezen zouden hun leven op het spel zetten indien zij in hun romans wantoestanden en onrecht uit hun tijd hadden beschreven: het zou gezien zijn als kritiek op de Keizer of diens voorouders en onmiddellijk zwaar zijn gestraft.

Hetzelfde geldt voor zijn illustraties: interieurs en kleding komen meer overeen met die der Ming-dynastie dan met de T'ang, waarin de roman speelt.

Vaak legde hij deze T'ang-Ming mengeling uit als nawoord van zijn romans, maar niet altijd, omdat deze per roman verschillend was.

In *Het Rode Paviljoen* bv. overheerst de Ming-achtergrond, maar in *Het Wilgenpatroon* lijkt de achtergrond ietwat te zijn verdrongen door de intrige: het omstreeks 681 spelende verhaal is gelegd in de nieuw gevestigde T'ang hoofdstad, met lieden die mentaal

in de feodale pre-T'ang leefden. Het bestuur nieuwe stijl is echter niet meer feodaal, maar bureaucratisch. Overigens is het wilgenpatroon dat op een vaas is geschilderd, een decoratief motief, ontstaan in Engeland in de 18de eeuw.

Een ander voorbeeld is het Boeddhisme dat in verschillende romans een rol speelt — nooit erg positief — hoewel pas later in dynastie (841–845) de uit India geïmporteerde Leer voorgoed werd geknakt.

De abacus, het Chinese telraam dat in een van de verhalen een belangrijke rol speelt, werd pas in de late Sung dynastie (960–1279) in gebruik genomen en de thee die de Rechter constant lijkt te drinken kwam pas in de late T'ang meer in algemeen gebruik na aanvaankelijk als medicijn te zijn beschouwd.

De magistraat

De tijdperkmengeling is t.a.v. de plots en locatie geenszins storend. Of dit t.a.v. de personen wel het geval is, kan een Westerling moeilijk beoordelen.

Zijn dramatis personae ontleende Van Gulik over het algemeen aan de T'ang en zijn hoofdfiguur — de Rechter zelf — is dan ook m.i. een typische T'ang figuur. In een van zijn boeiendste nawoorden — bij de roman *Nagels in Ning-tso* — zette de schrijver uiteen dat volgens de Chinese traditie de Rechter-detective “volstrekt geen menselijke zwakheden mag vertonen...”, hetgeen Van Gulik zelf, en naar zijn mening ook de Westerse lezer als hinderlijk ondervond. Hij vond als compromis een oplossing waarbij aan Rechter Tie karaktereigenschappen werden gegeven die door “ons Westerlingen als zwakheden” worden beschouwd, maar die de “traditioneel ingestelde Chinees juist zeer prijzenswaardig voorkomen.”

Het resultaat is een Magistraat, waakzaam en moedig, levend in een jonge, zich snel ontwikkelende maatschappij. Tie mag dan soms in een draagstoel zitten, hij is even thuis te paard met zijn zwaard aan zijn zijde. Hij is niet bang om — de lange baard achter zijn nek geknoopt — een robbertje te vechten met een paar Robin Hood-achtige kerels die later zijn trouwe bediendes worden.

Dat zie ik Tie's jongere collega Lo toch niet doen. Lo is, als Tie zelf, kostelijk getekend, maar horen zij wel in hetzelfde tijdperk thuis?

En de vrouwen? Een T'ang meisje van goeden huize kon nog rustig te paard op jacht gaan. In de late Ming is dat ondenkbaar, 'voet'gebonden aan huis als vrouwen waren geworden. Sommige vrouwen in Van Guliks romans zijn zelfbewuste, robuuste T'ang meisjes, andere zijn verfijnd literair, misschien meer passend in een later tijdperk.

In *Poets and Murder (Moord op het Maanfeest)* komt een dichteres voor — Yoo-lan geheten — over wie Van Gulik in het nawoord

schrijft: “for her I took as model the famous poetess Yu Hsuan-chi who lived from ca 844 to ca 871”.

De meeste bijfiguren, zoals Tie's helpers, marktkooplieden, obers, bedelaars, militairen en bv. de geestig geschetste “Krab” en “Sprot” in Het Rode Paviljoen zijn van alle tijden — vaak ruwe bolsters met een blanke pit, een mensentype waarvoor Van Gulik ook in het dagelijks leven sympathie had.

Lering ende vermaeck

Van Gulik heeft met zijn Tie-romans een eigen vorm geschapen, Westers van structuur, Chinees van achtergrond, maar niet per se historisch zuiver.

Het ging hem niet om het schrijven van wetenschappelijke werken, doch om het creëren van spannende, amusante verhalen, voldoende binnen de Chinese traditie om aantrekkelijk te zijn voor zijn Oosterse lezerskring, later ook bedoeld als “lering ende vermaeck” van Westerse lezers, van wie hij dacht dat zij zo onbekend waren met de Chinese geschiedenis, dat hij in praktisch elk nawoord meende te moeten uitleggen dat de Chinezen in Rechter Tie's tijd geen staart droegen en opium, noch tabak kenden.

Tenslotte moet worden bedacht dat vrijwel alle Tie-romans in de provincie spelen. Het Chinees historisch besef moge groot zijn, het is vooral sterk op het gebied van politiek-institutionele ontwikkelingen aan het Hof of in de bureaucratie; het is zwak m.b.t. sociaal-economische ontwikkelingen in de provincie. De schrijver kon op dat gebied zijn fantasie — binnen het kader van zijn veelomvattende kennis en vooral aanvoelen van de Chinese cultuur — zonder gevaar laten gaan.

Het derde facet

Robert van Gulik beschouwde zichzelf niet als kunstenaar, maar als ambtenaar met een wetenschappelijke inslag en artistieke hobbies. In zijn autobiografische notities schrijft hij: “zonder wetenschappelijk onderzoek zou ik mijn diplomatieke carrière... niet hebben kunnen voortzetten.” En even verder: “Zo is het schrijven van romans een onontbeerlijk derde facet van mijn werk geworden, een ontspanning die mijn belangstelling in diplomatieke en wetenschappelijke activiteiten levend houdt.” (zie blz. 233 van het boek over Van Gulik — *Een man van drie levens* — door C.D. Barkman en H. de Vries-Van der Hoeven). De Rechter Tie-romans waren geen puur wetenschappelijk werk (eerste niveau) en ook niet populair-wetenschappelijk als b.v. *Sexual Life in Ancient China* (tweede niveau), hoewel zijn wetenschappelijke kennis uiteraard zijn neerslag vond in zijn romans — het derde niveau: uit de laatste hoofdstukken van *Moord op het Maanfeest* — Van Guliks laatste, posthuum uitgege-

ven en naar mijn smaak beste Tie-roman — blijkt duidelijk hoe diep zijn kennis van T'ang poëzie wel was. Hans H. Frankel onderkent in zijn artikel *The Contemplation of the past in T'ang poetry* zes steeds terugkerende onderwerpen in de T'ang poëzie:

- het beklimmen van een berg
- het kijken in de verte in relatie tot het terugblikken in het verleden
- het beschrijven van een niet-historisch landschap, waarin
- de bestendigheid van rivieren en bergen contrasteert met de menselijke vergankelijkheid
- het verwijzen naar historische personen en “relics of the past”
- tranen

Frankels artikel verscheen in 1973, vijf jaar na de publicatie van *De Moord op het Maanfeest*, waarin niet alleen Rechter Tie een berg beklimt, maar waarin ook wordt voldaan aan de vijf andere conventies.

Dat kan geen toeval zijn.

高羅佩